

A „példa nélküli lehetőség” Bizalmas CIA-cikk az 1956-os magyar menekültek titkosszolgálati felhasználásáról

Az Amerikai Egyesült Államok külföldi hírszerzésre szakosodott szervezete, a Központi Hírszerző Ügynökség, a CIA (Central Intelligence Agency) vezetésével az amerikai hírszerző szervek nagyszabású vizsgálatot végeztek az 1956-os magyar forradalom után az USA-ba került magyarok felhasználásával. Az 1956 decemberétől 1957. május elejéig tartó fedett akcióval a menekültekben rejlő hírszerzési potenciált kívánták alapos interjúk révén kiaknázni. A kiterjedt művelet számos tanulsággal járt, amelyeket a *Studies in Intelligence* című bizalmas CIA-folyóirat 1958. téli számában megjelent, alább közölt cikk foglalt össze az amerikai „hírszerzési közösség” számára.¹

A vizsgálatnak különös jelentőséget adott, hogy a hidegháború kezdete óta először nyílt lehetőség a szovjet blokkból származó személyek tömeges felmérésére. A térségre vonatkozó információéhséget megnövelte, hogy a nyugati diplomáciai missziók az információszerezés terén súlyos nehézségekkel küzdöttek a szovjet befolyás alatt álló országokban. A kommunista hatóságok tudatosan elszigetelték őket. A helyi lakossággal való érintkezési lehetőségeiket erőteljesen szűkítették és átfogóan ellenőrizték. A nyugati diplomatákat állandó rendőri megfigyelés alatt tartották, és országon belüli közlekedésüket korlátozták. Noha a Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után lassan kibontakozó nemzetközi enyhülés nyomán a nyugati országok diplomáciai kirendeltségeinek helyzete fokozatosan javult, információszerezési lehetőségeik továbbra is igen behatároltak maradtak. Általánosan kijelenthető, hogy e követségeknek alig voltak értesüléseik a kormányzat és a pártvezetés belső köreiből. A nyugati hírszerző szolgálatok alig működtek. Kevés volt az adott ország nyelvét beszélő külügyi személyzet. Mindennek következtében a nyugatiak kénytelenek voltak szinte kizárólag a hivatalos álláspontot megjelenítő sajtóra támaszkodni.² Mivel a helyi hatóságok keveset érintkeztek a nyugati missziókkal, diplomatáik igyekeztek kihasználni a hivatalos fogadások alkalmait, hogy személyes benyomásokat szerezzenek a vezetőkről.³

A Charles Gati által áttekintett CIA-iratok szerint az amerikai hírszerző szervezet az 1950-es évek első felében semmilyen magyarországi vagy azzal kapcsolatos tevékenységet nem folytatott. A budapesti amerikai követségen mindössze egy magyarul is beszélő munkatársa volt az ügynökségnek, míg a bécsi kirendeltségen egy sem.⁴ A határok szigorú védelme és az erős rendőri ellenőrzés következtében az információszerezési céllal Magyarországra küldött ügynökök próbálkozásai rendre meghiúsultak.⁵ Az amerikai katonai hírszerzés, a CIC (Counter Intelligence Corps) sem tudott magyar vonatkozásban érdemi eredményeket felmutatni. Majd csak a forradalom szovjetek általi leverése után aktivizálódik: ügynökei több száz magyar menekültet kérdeznek ki Ausztriában és Németországban katonai vonatkozású kérdésekről.⁶

A Magyarországról elmenekültek tapasztalatait, ismereteit és mentalitását több korabeli amerikai tudományos és hírszerzési jellegű vizsgálat igyekezett felmérni, kihasználva a szovjet blokkról közvetlen, személyes tapasztalatokkal rendelkező jelentős embertömeg nyugati megjelenését. Az akadémiai kezdeményezések közül kiemelkedik a Columbia Egyetem projektje (Columbia University Research Project Hungary, CURPH),⁷ amely főként annak a megfigyelésére irányult, hogy milyen volt a mindennapi élet a kommunizmus által uralt társadalomban. Nagy fontosságot tulajdonítottak a belülről megdönthetetlennek hitt kommunista rendszer hirtelen összeomlásáról szóló tanúságtételeknek is. Ez volt a legjobban szervezett és legkidolgozottabb a hasonló programok közül.⁸ A Ford Alapítvány támogatásával több mint 600 interjút készítettek speciálisan képzett magyar anyanyelvű munkatársak segítségével európai menekülttáborokban és az Egyesült Államokban. A részletesen kidolgozott kérdőívek

alapján vezetett interjúk két-három napig tartottak, s azok angol nyelvű leírt szövegei átlag 50–70 gépelt oldalt tettek ki. Az International Research Associates (IRA) elnevezésű New York-i kutatási cég alkalmazottjai 1007 interjút vettek fel magyar menekültekkel Bécs környéki táborokban 1956 decemberében.⁹ 1957. április 12-én pedig több amerikai akadémiai intézmény részvételével szemináriumot tartottak New Yorkban, amelynek egyik fő témája a magyar menekültek tudományos vizsgálata volt.¹⁰

Az egyetemi kutatás titkosszolgálati célú felhasználásának példája a Rutgers Egyetem kutatási projektje. A CIA által finanszírozott munkát a Society for the Investigation of Human Ecology (Társaság a Humán Ökológiai Kutatásokért) elnevezésű fedőszervezet kezdeményezte. A munkában részt vevő kutatók csak az 1970-es években szereztek tudomást a felhasznált pénz forrásáról. A program fő célja az volt, hogy megfigyeljék a stressz, az elégedetlenség és az elszigeteltség kiváltó okait és hatását egyéneken és csoportokon, valamint az emberek ezekhez való alkalmazkodását és az alkalmazkodás következményeit. A szervezők úgy vélték, hogy a magyar menekültek megjelenése egyedülálló alkalom e jelenségek kutatására. A vizsgálat keretében 1957. január elejétől május végéig 69 szociológiai interjú készült többnyire az Egyesült Államokba érkező magyar menekültek központi táborában, Camp Kilmerben.¹¹

Az alábbiakban közölt dokumentumban leírt kutatás csak az interjúk alanyai, azaz a magyar menekültek számára volt „fedett”. A projekt személyzete ugyanis tisztában volt azzal, hogy CIA-műveletről van szó. A cikk előbb röviden bemutatja a magyar menekültek befogadását az Egyesült Államokba, a Magyarországról érkezők jellemzőit, valamint az amerikai kormányzati magatartás mozgatórugóit. *„Minden magyar menekült, aki már elég idős volt, hogy járni tudjon, potenciális célpontnak számított a hírszerzéssel foglalkozó csoportok szemében”* – érzékelteti a szerző a célcsoportra irányuló figyelem intenzitását. A fedett hírszerzési akció ismertetése során szó esik a felmerülő nehézségekről, a részt vevő egységekről és szervezetekről is. A cikk megszületését nem csupán a megszerzett információk értéke és mennyisége indokolta, hanem a műveletben részt vevő hírszerzők magas száma is. Várható volt ugyanis, hogy *„a magyar források [interjúalanyok] amerikai belügyi stílusú kiaknázására irányuló erőfeszítés egy időre bizonyára a példa- és anekdotatár részévé válik”*.

Az irat levéltári leírása: National Archives and Records Administration (NARA, Washington): Record Group 263: Records of the Central Intelligence Agency, 1894-2002, series: Articles from „Studies in Intelligence”, 1955–1992, File Unit: Winter 1958: 15-2-1: Report on Hungarian Refugees, Guy E. Coriden. Az iratot 1994-ben tették közzé a CIA Historical Review Program keretében. 2007. május 8. óta a CIA honlapján is elérhető: https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/kent-csi/vol2no1/html/v02i1a07p_0001.htm (utolsó letöltés: 2016. július 4.).

Jelentés a magyar menekültekről

Guy E. Coriden¹²

Az 1956-os magyar forradalom példa nélküli lehetőséget kínált a szovjet blokk egyik országára vonatkozó hírszerzési anyagok gyűjtésére. Ebben a sokoldalú hírszerzési tevékenység mindegyik szegmense betöltötte a maga szerepét. A Szabad Világ és a blokk összes ismert hírszerző szervezete érintett volt. Minden magyar menekült, aki már elég idős volt, hogy járni tudjon, potenciális célpontnak számított a hírszerzéssel foglalkozó csoportok szemében. Emiatt nyilvánvalóan nem lehetséges tiszta lelkiismerettel azt állítani, hogy a magyar forradalom „hírszerzésének története” elmondható. Szintén nem lehetséges a számos résztvevőt megegyezésre bírni arról, hogy a számos erőfeszítés közül melyik volt a leggyümölcsözőbb. Az alábbiakban beszámolunk az egyik ilyen tevékenységről – az Egyesült Államokba bebocsátást nyert magyaroktól szerzett hírszerzési információk és anyagok gyűjtéséről. Más műveleteket csak akkor említünk, amennyiben azokat odaillőnek találjuk. A lehetőség egyedülálló volt, ami a hírszerzési anyaggyűjtési módszerek bizonyos alkalmazkodását kívánta meg a lehetőség teljes kiaknázása érdekében. A cél az volt, hogy maximális mennyiségű hírszerzési értesülést szerezzünk meg minimális áron, továbbra is ragaszkodva azonban az emberi viselkedés illemszabályaihoz. Mivel az alkalmazott módszerek szükségszerűen a feldolgozási és az áttelepítési eljárásokon, valamint az Egyesült Államok kormányának a hírszerzéssel kapcsolatos hivatalos hozzáállásán alapultak, érdemes rövid történelmi áttekintéssel kezdeni.

A forradalom történetét már sokszor elmesélték, a legjobban valószínűleg az ENSZ vaskos jelentésében.¹³ A forradalom 1956. október 23-án tört ki, és az ezt követő hónapokban becslések szerint 180 000 magyar keresett menedéket Ausztriában és 18 000 Jugoszláviában. 1957. szeptember 1-ig közülük körülbelül 35 000 ember lett menedékre az Egyesült Államokban.¹⁴

1956. november elején, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarok óriási tömegét kell letelepíteni, az a döntés született, hogy a New Jerseyben lévő Camp Kilmer legyen a központ, ami az összes menekült ügyét feldolgozza. Mivel a létesítmény a hadsereg egyik tábora volt, kezdetben a hadsereget bízták meg a letelepítési feladatokkal és az összes ellátási szolgáltatás elvégzésével. 1956. december 12-én azonban az elnök létrehozta a civil Magyar Menekültsegélyezési Bizottságot [Committee for Hungarian Refugee Relief] Tracy S. Voorhees elnökletével.¹⁵ A bizottság koordinált minden tevékenységet az „Operation Mercy” [Irgalom-művelet] kapcsán. Ennek során több mint húsz önkéntes és kormányügynökség szolgálatait vették igénybe. Az első menekültek érkezésétől (1956. november 21.) 1957. május elejéig, Camp Kilmer bezárásáig a menekültek szállítását a Katonai Légiszállítási Szolgálat (MATS) 214 járata, a Katonai Tengeri Szállítási Szolgálat (MSTS) öt óceánjárója és az Európai Migráció Kormányközi Bizottságának (ICEM)¹⁶ 133 charterjárata bonyolította. A Bevándorlási és Honosítási Iroda, valamint a Közegészségügyi Szolgálat végezte a külföldi állampolgárok Egyesült Államokba történő bebocsátásához szükséges teendőket, a letelepítési feladatok nagy részét pedig különböző jótékonsági-vallásos ügynökségek intézték. Az egyének képességeinek és az elérhető munkalehetőségeknek az összekapcsolását részben a Nemzeti Tudományos Akadémia és az Egyesült Államok Foglalkoztatási Szolgálat végezte. A feldolgozás és az áttelepítés bámulatra méltó hatékonysággal történt, és az amerikai nép állhatatos együttérzésének köszönhetően május elején be lehetett zárni Camp Kilmert. A menekültek közül mintegy 32 000 főt telepítettek le szerte az országban, a többieket pedig a brooklyni St. George Hotelbe vitték át.¹⁷

Nehogy a jelen, rövid beszámoló azt a benyomást keltse, hogy mindez simán és gördülékenyen zajlott. Ne feledkezzünk meg ugyanis arról, hogy a művelet [„Operation Mercy” – KDG] egy erőszakos forradalom nagyszámú résztvevőjének az Egyesült Államokba történő áttelepítését jelentette, akik javaik nagy részét elveszítették, és akik alig vagy egyáltalán nem beszéltek angolul. Közülük csak 6500-an feleltek meg bármilyen, rendelkezésre álló bevándorlási kvótának. A többiek az igazságügy-miniszter diszkrecionális jogköre révén nyertek bebocsátást, a szabályokat pedig többször is lefektették és megváltoztatták. Sőt, a művelet első napjaiban a módszereket és eljárásokat számos alkalommal továbbfejlesztették, elhagyták, majd újra visszaállították. Mind a hivatalos hozzáállás, mind a közhangulat érzékelhetően megváltozott az eltelt hónapok során. Az első időszakban elsődlegesen az áldozatnak tekintett magyar nép humanitárius fogadása foglalkoztatott mindenkit. Mindent megtettek azért, hogy elkerüljék a kedvezőtlen megjegyzéseket esetleg kiváltó incidenseket. Ezt a hangulatot az őszinte együttérzés és a magyarok iránti csodálat táplálta, valamint az eltökéltség, hogy teljes mértékben kiaknázzák az ügyben rejlő propagandalehetőségeket a szovjet blokk ellen. Ahogy a nemzetközi érdeklődés reflektorfénye másfelé fordult, a nemzetbiztonsági kérdések és a motivációkkal kapcsolatos anyaggyűjtés került előtérbe.

Néhány statisztika segíthet, hogy némi fogalmat alkothassunk a hírszerzési anyaggyűjtés problémájának s egyszersmind a lehetőségeinek nagyságáról. Magyarország népessége nagyjából megfelel Pennsylvaniáénak, területe nem sokkal kisebb Indianaénál. A lakosság körülbelül 65 százaléka vidéken él, míg 16 százaléka Budapesten és környékén koncentrálódik. A nagy kivándorlás során az országból elmenekült 180 000 ember¹⁸ a lakosság körülbelül 2 százalékát jelenti. A forradalom előtti Magyarország életkori megoszlásáról nem állnak rendelkezésre adatok, de az Egyesült Államokba befogadott menekültek 83 százaléka 40 év alatti volt, és megközelítőleg 64 százalékuk férfi. Ez bizonyosan nem tekinthető tipikus népesség-összetételnek egy régi ország háború utáni időszakára vonatkozóan. Annak dacára, hogy Magyarország népessége túlnyomórészt vidéken él, az Egyesült Államokba bebocsátást nyert csoport kevesebb mint 1 százaléka foglalkozik mezőgazdasággal. Ez valószínűleg könnyen magyarázható a következő két okkal: egyrészt a földtulajdonosok, még a termelészövetkezeti gazdák is, kisebb valószínűséggel távoznak, mint azok, akiknek nincs földjük. Másrészt a vidéki háttérrel rendelkezők, az új lehetőségeket látván, úgy érezhették, hogy nincs túl nagy esélyük arra, hogy földtulajdonosok legyenek új hazájukban, így valószínűleg inkább a városi foglalkozások irányába áramlanak, akár azt is vállalva, hogy hamis kijelentéseket tesznek múltjukról. A 16 évesnél idősebb menekültek körében (a háziasszonyok kivételével) végzett újabb felmérés arról árulkodott, hogy az Egyesült Államokba érkezett csoport átlagos iskolai végzettsége majdnem eléri a tíz osztályt.¹⁹

Az a tény, hogy a menekültek fiatalok, tanulók, férfiak és elsődlegesen nem mezőgazdasági tevékenységet végzők voltak, örömmre ad okot, ha arra gondolunk, hogy ez a csoport nemzeti értéket jelent, de egyben kedvező célpontot is a külföldi hírszerzésnek. Az a további tény, hogy a túlnyomórészt városi csoport egy kis mezőgazdasági ország teljes népességének körülbelül 1 százalékát tette ki²⁰, azt kell hogy jelentse, hogy nemcsak minden kereskedelmi és ipari ágazat, de minden jelentősebb vállalat képviselteti magát az Egyesült Államokba érkezett csoportnál. Ugyanakkor világos, hogy a magyarok bizonyos része valószínűleg engedett a nagyon is emberi hajlamnak, és eltúlozta, megváltoztatta a múltjáról adott képet, úgy véljük azonban, hogy a mi szempontunkból ez a torzítás nem jelentős.

1956 novemberében a hírszerzési közösség azzal a nehéz kérdéssel szembesült, hogyan aknázza ki a magyarokban rejlő lehetőségeket. Ennek megválaszolásához még a mostani jelentésben szereplő nyers statisztikai adatok sem álltak rendelkezésre. Az ismert tények úgy szóltak, hogy magyarok tízezrei kelnek át a határon, hogy menedéket találjanak a Szabad Világban. Akadtak köztük igaz hazafiak, akik a forradalomban életüket tették kockára hazájukért; voltak köztük olyanok, akik kedvezőbb gazdasági környezetet kerestek csupán; voltak továbbá hírszerző ügynökök, akiknek a feladata a hírszerzés, a

hálózatok kiépítése vagy az első két kategóriába tartozó magyarok tevékenységéről szóló jelentőmunka volt. Ausztria határ menti területeit elárasztották a magyarok. A rendelkezésükre álló erőforrásokkal az osztrákok nem tudták őket alaposan megszünteni. Ugyanakkor az osztrák kormány sem kívánta provokálni a Szovjetuniót azzal, hogy a letelepítési folyamat első lépéseként megengedi más nyugati nemzeteknek nyilvánvalóan hírszerzési eljárások megindítását. Számos menekült szívesen, mi több, lelkesen osztott meg értékes információkat a nyugati hatalmakkal, mind hazafias okokból, mind a kedvezőbb elbírálás biztosításának reményében. Közülük a vállalkozóbb szelleműek eljutottak az Ausztriában működő egyik-másik titkos amerikai vagy brit misszióhoz. Ezeknek a misszióknak a hazaküldött jelentései utaltak először a menekültáradat magas hírszerzési értékére. Nem lehetett megkezdeni a hírszerzési elemek számbavételét Ausztriában, ezért a legjobb lépésnek az tűnt, ha ezzel a problémával az Egyesült Államokban foglalkozunk. A Nemzetbiztonsági Tanács 7. számú hírszerző direktívájának (NSCID 7)²¹ bizottsága kapta a[z USA területén belüli – KDG] hasznosítás feladatát. A szervezet egy nagy, de meghatározatlan mennyiségű forrás [informátor, interjúalany] hasznosításának problémájával nézett szembe, anélkül hogy bármiféle kilátása lett volna további személyzet alkalmazására az irdatlanul megnövekedett munkateher teljesítéséhez.

A megoldás keresése során úgy tűnt, hogy képzettsége és rendelkezésre állása alapján a Fegyveres Szolgálatok Foglyokkal Foglalkozó Hírszerző Bizottsága (ASPIC) a legalkalmasabb a feladatra. Ez a Hadsereg–Haditengerészet–Légierő–CIA egyik egysége volt, amelyet háború esetén fel lehetett duzzasztani, hogy foglalkozhasson a foglyok kihallgatási problematikájának bizonyos elemeivel. A magyar földindulás idején a csoport hírszerzési nyelvi szakértőkből állt, akiket a Hadsereg és a Légierő bocsátott rendelkezésre, mint alap állományt. Az NSCID 7 bizottság égisze alatt az ASPIC speciális egységeit decemberben Camp Kilmerbe küldték, hogy hozzanak létre egy eljárást a menekültek hírszerzési értékének felmérésére, előkészítve annak teljes felhasználását. Ekkoriban az „Irgalom-művelet”-ért felelősök körében az a felfogás uralkodott, hogy fenntartás nélkül fejezzék ki a magyarok felé a nyugati vendégbarátságot. Ebben a korai szakaszban enyhe rémülettel viseltettek mindenféle hírszerzési tevékenység iránt. A speciális egység így szükségesnek tartotta, hogy fedetten működjön – a Történeti és Statisztikai Felmérő Csoport (HSS) fedésében. Az egység tevékenysége az egyes magyar személyektől szerzett háttér-információk begyűjtésére korlátozódott, valamint olyan iratok és birtokukban lévő tárgyak összeszedésére, amelyeket anélkül lehetett megszerezni, hogy az haragot váltott volna ki. Saját erőfeszítései és a magyar menekültek adatait feldolgozó hatóságok együttműködése révén a HSS könnyedén hozzáférhetett azokhoz az információkhoz, amelyek az összes feldolgozó hatóság rendelkezésére álltak. Ezek az információk általában a nevet, a születési helyet, a korábbi foglalkozást, a katonai szolgálatot és egyes esetekben az iskolai végzettséget és a nyelvismeretet tartalmazták. A nyelvi nehézségek és az egyén múltját a legkedvezőbb színben feltüntetni vágyó természetes emberi hajlam miatt az iskolai végzettségről és a foglalkozásról szóló adatok csupán korlátozott értékkel bírtak. A hatóságok engedélyével a menekültek egy részét kiválasztották hosszabb kikérdezésekre. Itt ismét az uralkodó humanitárius légkör, valamint a nagyszámú hontalanná vált és összezavarodott ember adatainak humánus és nyílt felvétele egészen elképesztő mértékű nehézséget okozott a felmérő egységeknek. A menekülteket nehéz volt vizsgálat alá vonni, gyanakvóak voltak, vagy éppen túlzottan bőbeszédűek. A táborban a hírszerzési műveletek a prioritási lista végén foglaltak helyet. Zord volt az idő, az étkezési jegyek kiosztása komplikáltan zajlott, és rengeteg nyugtalanító pletyka keringett. A HSS az egyik nap kidolgozott módszereit másnap megváltoztatta, hogy a harmadikon teljesen elvesse – így reagálva a változó körülményekre és reakciókra. Az eredeti, elégtelen információk alapján körülbelül 6000 menekültet választottak ki, akikről úgy vélték, hogy hírszerzési potenciállal rendelkeznek. Őket egy bevezető interjúra kérték fel. Közülük körülbelül 3600-an tettek eleget a kérésnek, és 2000-nél valamivel többen bizonyították, hogy kellő potenciállal rendelkeznek ahhoz, hogy felvegyék velük az Előzetes Kihallgatási Jegyzőkönyvet (PIR). Ezek skálája a szovjet blokkon belüli műveletek részletes ismereteivel rendelkező

tudósoktól vagy minisztériumi tisztviselőktől azokig a közkatonáig terjedt, akik egyetlen, korlátozott területen bírtak ismeretekkel a csapatok és az utánpótlás elhelyezkedéséről.

Miután nyilvánvalóvá vált, hogy a menekültáradat többé már nem számít elsődleges hírnek az országban, az a döntés született, hogy Camp Kilmerben intenzívebb hírszerzési erőfeszítések végrehajtására kerüljön sor. Ez a döntés azon a tényen alapult, hogy egy ott elvégzett művelet még azelőtt foglalkozhat a menekültekkel, hogy azokat már az új környezet életkörülményeibe való beilleszkedés problémái kötnék le, és így ez sokkal kisebb költséggel járna az Egyesült Államok hírszerző szolgálatainak is. Az a tény, hogy valamely helyzetre vonatkozó egyéni emlékezet sem javul az idő múlásával, szintén elsődleges tényező volt a döntés meghozatalakor.

Természetesen nagy gondot fordítottak arra, hogy biztosítsák a menekültekkel való teljes körű együttműködést a humanitárius tevékenység keretein belül. A menekültek általában szívesen és lelkesen osztottak meg minden szóba jöhető információt. A józan ésszel belátható dolgok voltak általában a leghatékonyabbak az együttműködés kialakítására. Az adott menekült szakterületén jártas kérdező általában gyorsan volt képes kielégítő kapcsolat kialakítására. A szívéllyesség, a kényelmes környezet és az Egyesült Államok kormányát képviselő hivatalnoki jelvény is segített. Például a nagy, hivatalosnak tűnő pecséttel kézbesített meghívókkal sokkal jobb eredményt lehetett elérni, mint amikor csak annyit mondtak, hogy az USA szeretné, hogy az adott menekült jelentkezzen egy bizonyos épületben. A bizonytalanság légköre is elősegítette a célt. Azokkal a menekültekkel, akikkel nem sokkal az érkezésük után vették fel a kapcsolatot, könnyebb volt az együttműködés, mint azokkal, akik már elég régóta ott voltak, hogy tudják, biztonságban vannak, és hogy szívességeket kérhetnek cserébe szolgálataikért vagy az információkért. Amikor egy menekült eljutott a célállomáshoz, és integrálódott a közösségbe, az őt védő rokonok és barátok gyakran akadállyá váltak, vagy egyenesen bátorították a gyanakvó hozzáállást. Egyszerűen szólva, a menekült, akár egy ismeretlen helyzetbe csöppent megzavarodott gyermek, a legjobban a barátságos, határozott emberre reagál, aki megéri őt. Ahogy kezdi megismerni új világának működését, ezek az együttműködést elősegítő lélektani tényezők megszűnnek. Ezután minden egyes eset egyedibb vonásokat ölt, és az adott helyzetben a menekülttel való bánásmód válik fontossá az együttműködéshez szükséges motiváció megtalálásában.

Az a döntés született, hogy a helyzet kiaknázása érdekében az intenzív hírszerzési vizsgáló tevékenységet egy második, ügynökségek közti csoportnak kellene végrehajtania, ami az Egyesült Államok Szociológiai és Technikai Kutatóegysége (USSTRU) fedőnevet kapta. Ezt az egységet 1957. január 10-én aktiválták. A külön tevékenység látszatát fenntartva a HSS és az USSTRU teljes körűen együttműködött; amikor a körülmények engedték, forrásokat csoportosítottak át egyikről a másikhoz. A CIA-től körülbelül kilencven fő, a Hadseregétől és a Légierőtől hasonló létszám, míg a Haditengerészet és az állam részéről alig néhány ember vett részt az USSTRU-műveletben. A csoport nagy része többnyire nem volt együtt – a műveletek legintenzívebb időszakában a plafont körülbelül 60 ember jelentette minden részt vevő ügynökséget beleértve. Mivel az USSTRU esetében a leghatékonyabb gyűjtést az elemzők és az adott területekhez értő és a hiányzó információkat felismerő hírszerző tisztek tudták elvégezni, a hírszerző közösség minden részéből érkező specialistákat váltogatták Camp Kilmerben néhány naptól több hétig tartó időszakokra. Mindkét hírszerző egység tagjai komoly elkötelezettséggel működtek, hasonlóan azokhoz, akik a magyarok adatainak feldolgozásáért és a letelepítésükért voltak felelősek. Az időszak nagy részében a munka heti hét napon át, napi 12–14 órában folyt.

Bár a hírszerzési műveleti egységeken keresztül érkező szakértők folyamatos áramlása biztosította a legjobban képzett interjúkészítők részvételét, egyben folytonosan fennálló problémákat is teremtett. Az enyhe jellegű fedettség bizonyos mérvű óvatosságot kívánt, amit az adott körülmények között nehéz volt megőrizni. A tömeges feldolgozási

módszernek azonban megvolt az a többletelőnye, hogy az egész hírszerző közösség megismerkedett a magyar menekültekben rejlő potenciállal és ennek a potenciálnak a kiaknázásával kapcsolatos problémákkal. Az érintett elemzők közül igen sokan tolmács révén szerezték első tapasztalataikat a kikérdezett forrásról, és olyan információkról készítettek jelentéseket, amelyeknek nem voltak a szakértői. Említettük a tolmácsok problémáját, és talán ezen a helyen elmondhatjuk, hogy a játszma elején két nyelvi tényezőre derült fény: a) a hírszerző közösség valószínűleg kevesebb magyar nyelvi szakemberrel rendelkezik, mint bármely más nyelv esetében, leszámítva az egzotikusabb keleti és közel-keleti nyelveket, és b) a magyarok második nyelvi kompetenciája alacsonyabb koefficiensst mutat, mint bármely más civilizált népességé, az amerikaiakat kivéve. A kompetens magyar tolmácsok hiánya egész idő alatt korlátozó tényező volt a művelet nagyságára nézve. Akik előkerültek, azokat hosszú időszakokra alkalmazták, és csak igen vonakodva engedték el őket. E komoly hátrány dacára az USSTRU létrehozásától kezdve május 1-ei bezárásáig körülbelül 1500 hírszerzési jelentést készített, lefedve minden érdeklődési területet. Sikerült továbbá szert tenni több száz dokumentumra, a hozzájuk kapcsolódó történetekkel, könyvekkel és más lehetséges jövőbeli műveleti haszonnal bíró egyéb cikkel együtt.

A magyarok nyilvántartását a CIA végezte, lévén az ő felelőssége az Egyesült Államok területén minden bizalmas forrás [informátor] kiaknázása. Mivel számos forrással [informátorral] nem volt lehetőség a táborban interjút készíteni, sokak esetében pedig rövidebbek lettek az interjúk az adódó letelepedési lehetőségek miatt; és mivel kvalifikált szakértők nem álltak rendelkezésre minden területen, minden időpillanatban, szükséges volt a teljes nyilvántartást összeállítani azokról a forrásokról [informátorokról], amelyek egy későbbi időpontban esetleg felkeresendők. Mivel az egész programot eredendően végigkísérte a bizonytalanság, ezeknek a nyilvántartásoknak az összeállítása olyan feladat volt, ami nemcsak azoknak a rendelkezésre álló irathalmoknak a begyűjtését foglalta magába, amelyek hírszerzési forrásokból származtak, hanem a letelepítési programban részt vevő összes ügynökségtől származókat is. Ezt sokórányi kódolás, rögzítés, szortírozás, selejtezés és a hézagokat kitöltő adatfoszlányok és elemek lekérése követte. Az így megszületett összeállítás roppant hasznosnak bizonyult, nemcsak a hírszerzési közösség minden komponense számára, hanem számos alkalommal más kormányügynökségek számára is. Ezeknek a nyilvántartásoknak, valamint teljes műveleti erejének a felhasználása révén, amit kiegészítettek a Légierő és Hadsereg alakulatai is, a CIA közel 3000 jelentést gyártott szeptember 1-ig, és sok további van készülőben. A gyűjtőművelet ezen része számos nehézséggel küzdött Camp Kilmerben, amelyekhez újjak is adódtak.

Ezek között az elsődleges az a tény volt, hogy a magyarok, amint szabadon utazhattak oda, ahova csak akartak, ámulatba ejtő gyakorisággal és gyorsasággal változtatták lakóhelyüket, sok esetben anélkül, hogy vették volna a fáradságot, hogy eleget tegyenek az Egyesült Államok szabályozásának, miszerint a külföldi állampolgároknak regisztráltatniuk kell a lakcímváltozást a Bevándorlási és Honosítási Hivatalnál. Számos terepre induló információgyűjtő tapasztalta kiábrándultan, hogy miután hosszas keresgélés után talált olyan magyar menekültet, akiről azt hitte, értékes információk tárháza lehet, végül kiderült, hogy a forrás [informátor] jelentősen túlzott tapasztalatát és kompetenciáját illetően.

Úgy tűnik, az erőfeszítés végeredményeként a forradalom előtti Magyarországgal kapcsolatos hírszerzési információs hézagok elsöprő többségét betöltötték. Amikor a hírszerző elemzőknek sikerül összeállítaniuk és megemésztetniük azt az információhegyet, amit a program eredményezett, a rendelkezésre álló nyilvántartások és felkészültség elegendő kell hogy legyen az információbegyűjtőknek ahhoz, hogy a legkisebb hézagok kivételével mindent betöltsenek. Emellett az interjúk készítésében részt vevő számos hírszerző tiszt nemcsak az érintett technikákban szerzett tapasztalatot, de egyben bizonyos mérvű ismeretre is szert tett a területről. Nem is volna lehetséges, hogy egy érdeklődő, kellően informált ember, aki negyven-ötven magyarral beszélt az élet minden

területéről összesen körülbelül 200 óra időtartamban, ne szerezzen hasznos ismereteket az országról és annak népéről. Amikor a több ezer jelentést és tételt hozzáadjuk a kiképzéshez és a terület megismeréséhez, majd elosztjuk a költséggel (a Hadsereg biztosította az élelmiszert és a szállást, további személyzetet nem alkalmaztak), azt kapjuk, hogy a hírszerzési közösség kedvező vásárt csinált. A magyar források [interjúalanyok] amerikai belügyi stílusú kiaknázására irányuló erőfeszítés egy időre bizonyára a példa- és anekdotatár részévé válik.

Fordította: Péterfi András

¹ A dokumentumközlés alapjául szolgáló kutatásokat a *Magyarország és az ENSZ, 1945–1990* című OTKA-pályázat (azonosító: 68767) támogatta. Ezúton köszönöm James P. Niessen (Rutgers, The State University of New Jersey) segítségét, amelyet a kézirat elkészítése során nyújtott. A *Studies in Intelligence* című folyóirat „hivatásának tekinti, hogy konstruktív vitára ösztönözzön a Hírszerzési Közösségen belül fontos aktuális kérdésekről, terjessze a korábbi tapasztalatokból levont tanulságokat, előmozdítsa a szakma történetének megértését...” Forrás: <https://www.cia.gov/library/center-for-the-study-of-intelligence/csi-publications/csi-studies/studies/vol.-56-no.-1/pdfs-vol-56.-no.-1/Studies%2056-1%20Extracts-25April.pdf> (utolsó letöltés: 2016. július 11.).

² Lásd erről a NATO Nemzetközi Titkárságának Levéltárában (Brüsszel): A/1111 (définitif). Note du secrétaire général de la Commission permanente du Traité de Bruxelles [a Brüsszeli Szerződés Állandó Bizottsága főtitkárnak feljegyzése], *Situation des missions occidentales dans les pays au delà du rideau de fer* [A nyugati missziók helyzete a vasfüggönyön túli országokban] (1951. március 27.). Továbbá: a francia Külügyminisztérium Levéltára [Archives du Ministère des Affaires étrangères, AMAE] (La Courneuve): Europe, 1944–1970, Généralités, 248QO, dossier 80. Note de la Sous-Direction d’Europe orientale [a Kelet-Európai Aligazgatóság feljegyzése], *Attaques des pays de démocraties populaires contre la France* [A népi demokráciák országainak támadásai Franciaország ellen] (1954. február 13.).

³ Lásd például AMAE: Europe 1944-juin 1976, Hongrie, 190QO, dossier 92, n 901 à 902. Télégramme de Jean Garnier des Garets, chargé d’affaires de France en Yougoslavie [Jean Garnier des Garets, Franciaország jugoszláviai ügyvivőjének távirata] (1956. október 25.). Uo. AMAE: Europe 1944-juin 1976, Hongrie, 190QO, dossier 92, n 4269 à 4275 (1956. október 30.). Télégramme de Jean Soutou, ministre-conseiller à l’ambassade de France en URSS [Jean Soutou, Franciaország szovjetunióbeli nagykövetsége követtanácsosának távirata], in *Documents diplomatiques français 1956*. Tome III 24 octobre – 31 décembre. Paris, Ministère des Affaires étrangères, 1990. 82–83).

⁴ Gati, 2006: 14–15.

⁵ Uo. 96.

⁶ Uo. 97–98.

⁷ A Columbia Egyetem égisze alatt végzett kutatásokról lásd Mink András összefoglalóját: „Columbia University Research Project Hungary. 1956 Hungarian Refugee Interviews at OSA Archivum, Budapest”: <http://w3.osaarchivum.org/digitalarchive/blinden/index.html> (utolsó letöltés: 2016. július 9.). Az elkészült anyagokat a Columbia Egyetem Könyvtárában és más könyvtárakban helyezték el.

⁸ A kisebb volumenű kezdeményezések között említhetjük a Free Europe Committee és az American Committee for Liberation projektjeit, valamint a Special Operations Research Bureau of American University programját, amely mögött a Védelmi Minisztérium állt. Lásd uo. Magyar menekültekkel igen nagyszámú interjút vettek fel újságírók. Könyv alakban megjelent két híres újságírói munka: Michener, 1957; Bursten, 1958. Idézi: James P. Niessen: “Why Did They Leap? Crossing Borders after the 1956 Revolution”. 40th Annual Conference of the American Hungarian Educators Association, Cluj-Kolozsvár, July 10, 2015.

⁹ *Hungary and the 1956 Revolution: Personal Interviews with 1,000 Hungarian Refugees in Austria*. New York, International Research Associates, Inc., February 1957. Idézi Niessen: i. m.

¹⁰ Mink: i. m.

¹¹ Stephenson, 1978: 129–130. A Society for the Investigation of Human Ecology tevékenységéről lásd: Price, 2007: 8–13. A cikk szerzője szerint az 1956-os magyar menekültekkel kapcsolatos projekt volt a „Társaság” leghíresebb vállalkozása.

¹² Guy E. Coriden (1921–2011): CIA-ügynök és amerikai kormánytisztviselő. 1960-tól Eisenhower elnök Nemzeti Célok Bizottságának személyzeti vezetője. A Külügyminisztérium munkatársaként 1962–1975 között az Európai Csereprogram Hivatalának igazgatója, 1975-től a Nemzetközi Művészeti Ügyek Hivatalának igazgatója, 1979–1985 között az Igazgatási Műveletek Hivatalának társigazgatója.

Forrás: <http://www.legacy.com/obituaries/nwitimes/obituary.aspx?n=guy-e-coriden&pid=151004235> (utolsó letöltés: 2016. július 11.), valamint: http://www.nwitimes.com/news/local/obituaries/former-hammond-man-worked-for-eisenhower-cia/article_10f695ac-a7f7-5b57-92c3-adc8f06bf74c.html (utolsó letöltés: 2016. július 4.).

¹³ 1957. január 10-én az ENSZ Közgyűlése öttagú bizottságot állított fel Ausztrália, Tunézia, Ceylon, Dánia és Uruguay képviselőiből. A testület azt a feladatot kapta, hogy vizsgálja ki a magyarországi eseményeket, és végezzen tényfeltáró munkát Magyarországon. Az Ötös Bizottság 1957. június 7-én közzétette jelentését, amely a forradalom Nyugatra menekült résztvevőinek beszámolóit, a budapesti diplomáciai missziók jelentései és más hozzáférhető dokumentumok alapján a magyarországi események történetének lehetőségig hiteles rajzát adta. A XII. ülészak előestéjén összehívott Közgyűlés 1957. szeptember 14-én nagy többséggel elfogadta a jelentést, és elítélte a Szovjetunió valamint a magyar hatóságok magatartását.

¹⁴ Statisztikai adatok az 1956-os magyar menekültek kivándorlásáról, letelepedéséről és hazatéréséről az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának 1958. január 31-i összesítő adatsorai alapján: Békés–Kecskés (szerk.), 2006: 185–187.

¹⁵ Tracy Stebbins Voorhees (1890–1974): amerikai jogász és kormánytisztviselő. 1954–1961 között a védelmi miniszter szaktanácsadója, 1956–1957-ben a Magyar Menekültsegélyezési Elnöki Bizottság elnöke, 1960–1961-ben az elnök személyes képviselője a kubai menekültek ügyében.

¹⁶ Az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (Intergovernmental Committee for European Migration, ICEM) kormányközi szervezet az ENSZ rendszerén kívül, amelyet az Egyesült Államok és közeli szövetségesei alapítottak és nagyrészt finanszíroztak. Feladata a migránsok és menekültek elszállítása azon európai országokból, ahol túl nagy volt a menekültek koncentrációja (Németországi Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Olaszország, Görögország). 1951-ben jött létre az Ideiglenes Kormányközi Bizottság a Migránsok Elszállítására Európából (Provisional Intergovernmental Committee for the Movement of Migrants from Europe, PICMME) elnevezéssel a második világháborút követően Nyugat-Európában maradt hontalan tömegek problémájának megoldására. 1952-ben kapta az Európai Migráció Kormányközi Bizottsága (Intergovernmental Committee for European Migration, ICEM) nevet. Jelenlegi elnevezése: Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration, IOM). Székhelye Genfben van.

¹⁷ A magyar menekültek befogadásáról az Amerikai Egyesült Államokba lásd: Bon Tempo, 2008. Harmadik fejezet: „From Hungary, New Americans”: The United States and Hungarian Refugees, 60–85.

¹⁸ Valójában mintegy 200 ezer (ahogyan a cikk korábban említi is).

¹⁹ Az 1956-os magyar menekültek demográfiai és társadalmi jellemzőiről lásd Puskás, 1996: 67–102.

²⁰ Nem világos, hogy a cikk szerzője hogyan jutott erre az adatra, hiszen fentebb 32 000 főben adta meg az USA-ba érkezett magyar menekültek számát.

²¹ Forrás: NARA: RG 59, Records of the Department of State, Records of the Executive Secretariat, NSC Files: Lot 66 D 95, Box 1799, NSCIDs. Secret. Lásd: <http://fas.org/irp/offdocs/nsCID07.htm> (utolsó letöltés: 2016. július 6.).

Internetes oktatási anyagok, cikkek

Mink, d. n.

Mink András: *Columbia University Research Project Hungary. 1956 Hungarian Refugee Interviews at OSA Archivum, Budapest.* <http://w3.osaarchivum.org/digitalarchive/blinden/index.html> (utolsó letöltés: 2016. július 9.).

Hivatkozott irodalom

Békés–Kecskés (szerk.), 2006

A forradalom és a magyar kérdés az ENSZ-ben, 1956–1963. Tanulmányok, dokumentumok és kronológia. Szerkesztette: Békés Csaba és Kecskés D. Gusztáv. Budapest, Magyar ENSZ Társaság. 185–187.

Bon Tempo, 2008

Carl J. Bon Tempo: *Americans at the Gate. The United States and Refugees during the Cold War*. Princeton–Oxford, Princeton University Press.

Bursten, 1958

Martin A. Bursten: *Freedom from Fear*. Syracuse, Syracuse University Press.

Gati, 2006

Charles Gati: *Vesztett illúziók. Moszkva, Washington, Budapest és az 1956-os forradalom*. Budapest, Osiris Kiadó.

Michener, 1957

James A. Michener: *The Bridge at Andau*. New York, Random House.

Niessen, 2015

James P. Niessen: *Why Did They Leap? Crossing Borders after the 1956 Revolution*. 40th Annual Conference of the American Hungarian Educators Association, Cluj-Kolozsvár. July 10.

Puskás, 1996

Puskás Julianna: Magyar menekülők, emigránsok – „DP”-k és „56-osok”, 1944–1957. *Aetas*, 2–3. sz. 67–102.

Price, 2007

David H. Price: Buying a piece of anthropology Part 1: Human Ecology and unwitting anthropological research for the CIA. *Anthropology Today*, Vol. 23. No. 3 (June), 8–13.

Stephenson, 1978

Richard M. Stephenson: The CIA and the Professor: a Personal Account. *The American Sociologist*, Vol. 13. No. 3 (August), 128–133.